

روابط بین آذربایجان و اسرائیل: مشارکتی غیر دیپلماتیک اما راهبردی

شامخال آبیلا اف*

تاریخ دریافت: ۱۳۹۱/۰۹/۱۰

ترجمه: رحمت اله محمودی سوق**

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۲/۰۲/۰۱

چکیده

بحث این مقاله کم و کیف روابط سیاسی، راهبردی و اقتصادی بین آذربایجان و اسرائیل می‌باشد. در طول تاریخ، آذربایجان اقامتگاه بسیاری از جوامع یهودی مانند یهودیان کوهستان، اشکنازی و غیره بوده است که نقش مهمی در رابطه بین این دو قدرت بازی کرده‌اند. با متلاشی شدن شوروی سابق، آذربایجان در ۱۹۹۱ استقلال یافت. جمهوری آذربایجان از بدو استقلال تلاش زیادی برای ایجاد روابط دوجانبه با کشورهای پیشرو در جهان برای حفظ استقلالش انجام داده و مانع تأثیر روس‌ها و ایرانی‌ها شده است. با وجود اصل و ریشه مذهب (مذهب اکثر مردم شیعه است) و همسایگی با ایران، اسرائیل یکی از اولویت‌های سیاست خارجی آذربایجان بوده و رابطه با اسرائیل در همه زمینه‌ها گسترش یافته است. گفتنی است اسرائیل یکی از شرکای راهبردی آذربایجان در جنگ ناگورنو-قره‌باغ بین آذربایجان و ارمنستان بوده است.

واژگان کلیدی: آذربایجان، اسرائیل، یهودیان آذربایجانی، همکاری راهبردی، سیاست انرژی

* فارغ‌التحصیل دانشگاه لایپزیک آلمان و محقق ارشد در مسائل قفقاز جنوبی

** محقق امنیت بین‌الملل و فارغ‌التحصیل کارشناسی ارشد روابط بین‌الملل از دانشگاه خوارزمی

فصلنامه مطالعات منطقه‌ای: آمریکاشناسی-اسرائیل‌شناسی، سال پانزدهم، شماره اول، زمستان ۱۳۹۲، صص ۶۴-۴۵.

با فروپاشی شوروی، پیشرفت زیادی در امور سیاسی جهان نه تنها به خاطر پایان جنگ سرد و تغییرات جغرافیای سیاسی، بلکه به عنوان رقابت برای منابع امن انرژی اقتصادی اتفاق افتاد. این توسعه‌ها تاثیر زیادی روی آذربایجان مستقل جدید داشت. آذربایجان پس از به دست آوردن استقلال در ۱۹۹۱، با سازمان‌دهی مجدد سیاست خارجی‌اش مواجه شد. رابطه با اسرائیل، با انگیزه جست‌وجوی یک شریک سیاسی، اقتصادی و راهبردی برای حفظ استقلالش بود. آذربایجان سعی کرد روابط و هیأت‌های دیپلماتیک با کشورهای پیشرو در جهان در طول اولین ماه استقلال برقرار کند و این‌گونه اقدامات پیچیدگی زیادی داشت. روابط دیپلماتیک کامل آذربایجان ابتدا با کشور برادر یعنی ترکیه، سپس ایالات متحده و نیز با همسایه جنوبی‌اش، ایران برقرار شد. روابط بین آذربایجان و اسرائیل نیز در این چارچوب و در حوزه‌های اقتصادی، سیاسی و راهبردی توسعه یافت.

از پیش‌زمینه‌های تاریخی تا اتحاد راهبردی

بعد از ترکیه و مصر، آذربایجان سومین کشور مسلمان است که روابط دوجانبه راهبردی و اقتصادی با اسرائیل برقرار کرده است، اما با وجود رابطه توسعه یافته بین این کشورها، آذربایجان روابط کامل دیپلماتیک با اسرائیل ندارد. این عامل تاثیر زیادی بر روابط بین آن دو دارد. وزیر امور خارجه پیشین اسرائیل، خانم لیونی، نیز در مصاحبه‌اش با آژانس خبری آذربایجانی، *تودی/ایج*، در جواب اینکه چرا سفارت‌خانه آذربایجان در اسرائیل باز نشده است، دولت آذربایجان را خطاب قرار داد. ادامه این مقاله جواب این سوال و روابط کلی سیاسی، اقتصادی و راهبردی بین آذربایجان و اسرائیل را توضیح می‌دهد.

آذربایجان کشوری است سکولار با جمعیت هشت میلیون نفری که غالباً شیعه و ترک‌نژادند و با وجود هویت مذهبی‌اش، هیچ سنت ضدسامی در طول تاریخش نداشته است. از اواخر قرن نوزدهم، باکو، پایتخت آذربایجان، یکی از مراکز جنبش صهیونیست در امپراتوری روسیه بود و همچنین اولین دوست‌داران صهیونیسم در ۱۸۹۱ در ادامه اولین سازمان صهیونیستی در ۱۸۹۹

در اینجا به وجود آمدند و دکتر یوسی گیندس از جمهوری دموکراتیک آذربایجان یک یهودی اشکنازی بود.

اما بعد از اشغال جمهوری دموکراتیک آذربایجان توسط ارتش سرخ در ۱۹۲۰، قوانین شوروی در آذربایجان دایر شد. روسیه یکی از مکان‌های آغاز ضدسامی‌گرایی در اروپا بود و در طول جنگ داخلی در روسیه بعد از انقلاب بلشویک ۱۹۱۷، در ادامه گرایش ضدسامی‌گرایی، سربازان ارتش سرخ که برای قتل عام یهودیان به کار گرفته شدند، ده‌ها هزار یهودی را بین ۱۹۱۸ و ۱۹۲۰ کشتند. هرچند این سیاست نیز در آذربایجان از طریق نگرش متفاوت با اشغال آذربایجان ادامه می‌یافت، همه سازمان‌های فرهنگی، انجمن‌های اجتماعی و مدارس یهودی تعطیل و ملی شدند، اما در اوایل دهه ۱۹۶۰، با سیاست جدید نرم اتحاد جماهیر شوروی بعد از مرگ استالین، جامعه یهودیان آذربایجانی یک احیای فرهنگی را تجربه کرد. انتشارات یهودی سامیزدات و انتشارات مستقل سامی ایزداتل استوان، در دوره اتحاد جماهیر شوروی، انتشاراتی از این قبیل بود که مستقل از حکومت شروع به انتشار کردند. در سال ۱۹۸۲ اولین دوره قانونی زبان عبری و اولین مدرسه یهودی سوچنات در اتحاد جماهیر شوروی در باکو گشوده شده و بسیاری از سازمان‌های فرهنگی و صهیونیستی در باکو و سام‌گیت از ۱۹۸۷ دوباره برقرار شدند.

امروزه کشور به روابط خوبش با اسرائیل و اقلیت یهودی کشور مفتخر است. جامعه یهودی به‌عنوان یک عامل مهم در روابط دوجانبه اقتصادی و دیپلماتیک با اسرائیل و ایالات متحده عمل می‌کند. آذربایجان اقامتگاه تقریباً ۱۱۰۰۰ یهودی می‌باشد که عمدتاً در باکو، سوم‌گایت، اغوز و روستای کرسنایا اسلوبودا در استان قبه آذربایجان مستقر می‌باشند و همچنین حدود ۵۰۰۰ یهودی اشکنازی وجود دارد که بیشتر در باکو زندگی می‌کنند. از نظر تاریخی، یهودیان در آذربایجان زیر گروه‌های مختلف، عمدتاً یهودیان کوهستان، یهودیان اشکنازی و یهودیان گرجی نشان داده شده‌اند. آذربایجان همچنین اقامتگاه جوامع کوچک‌تر کریمچاک‌ها، یهودیان کردی و یهودیان بخارایی و گروه‌های طرفدار یهودیت غیریهودی مانند سابوتینک‌ها و ژرها می‌باشد، اما دو گروه یهودیان کوهستان و اشکنازی اکثریت می‌باشند.

توضیحات مختلفی برای اقامت یهودیان کوهستان در این سرزمین وجود دارد، مثلاً اینکه

اصالت آنها از ترک‌های خزر می‌باشد که به یهودیت گرویده‌اند یا از ایران نزدیک به ۳۰۰ سال پیش مهاجرت کرده‌اند. اما نظریه‌ای که مورد تایید می‌باشد، این است که یهودیان در سرزمین آذربایجان از قرن پنجم قبل از میلاد، بعد از تخریب معبد اورشلیم توسط پادشاه بابلی، بخت‌النصر در ۵۸۶ قبل از میلاد مقیم شده‌اند. در مدت حکمرانی بخت‌النصر، تعدادی از یهودیان پادشاهی یهودیه به سمت شمال به آذربایجان کنونی حرکت می‌کنند. بعد از شکست امپراتوری بابل توسط امپراتوری هخامنشی در سال ۵۳۹ کوروش پادشاه امپراتوری فارسی فرمان بازگشت یهودیان به اورشلیم را می‌دهد، اما برخی یهودیان در سرزمین‌های شمالی مقیم می‌شوند، این گروه به یهودیان کوهستان تبدیل می‌شوند. آنها در حال حاضر غالب جامعه یهودیت در آذربایجان می‌باشد و به لهجه‌ای جدا از زبان تات، مشهور به جوهریری یا جودائو - تات صحبت می‌کنند.

اولین یهودیان اشکنازی در شروع قرن نوزدهم با اشغال روسیه سزاری وارد آذربایجان شدند. اما مهاجرت انبوه آنها در دهه ۱۸۷۰ با اولین رونق چشمگیر نفت در آذربایجان شروع شد. آنها اغلب در شهر غنی از نفت باکو ساکن شدند. حتی یکی از شرکت‌های بانفوذ نفتی روسیه، شرکت دریای خزر و دریای سیاه، متعلق به خانواده برجسته و ثروتمند روتس هیلد می‌باشد. با شروع جنگ جهانی دوم، مهاجرت یهودیان اشکنازی به آذربایجان افزایش پیدا کرد، آنها عمدتاً در نتیجه سیاست ضدسامی‌گرایی در اروپا، از روسیه، اوکراین و بلاروس می‌آمدند.

با آغاز دهه ۱۹۸۰، مهاجرت انبوه یهودیان از آذربایجان به کشورهای دیگر، عمدتاً آمریکا، اسرائیل و کانادا به خاطر شرایط ناپایدار سیاسی و اقتصادی و شروع جنگ در ناگورنو - قره‌باغ بین آذربایجان و ارمنستان، شروع شد. اخیراً، دولت آذربایجان به شهروندان اسرائیلی با اصلیت آذربایجانی که در روابط دادوستد و اقتصادی بین آذربایجان و اسرائیل مشارکت داشته‌اند، تابعیت دوگانه می‌دهد.

در حال حاضر، آذربایجان پنج پرستش‌گاه یهود، سه تا در باکو و دو تا در شهر قبه، و ده تا ۱۵ انجمن یهودی، شامل انجمن روحانیون یهودیان اروپایی باکو، یک مرکز اسرائیلی با برنامه‌های آموزشی، سازمان زنان یهودی، جامعه سربازان جنگی، یک روزنامه یهودی، سازمان دوستی آذربایجان - اسرائیل و مرکز کمک‌های جدا برای زنان و کودکان دارد. کمیته توزیع مشترک

یهودیان آمریکایی یک کودکستان یهودی، یک مرکز اجماع، مرکز خیریه حاسد و یک مرکز دانش‌آموزی هیلل راه انداخته است، انجمن یهودی حتی سایت اینترنتی دارد. با اینکار خاخام میسربراک، خاخام باشی آذربایجان و رییس مدرسه اهر چاباد دی، سایت مذکور را طراحی کرد تا مردم را از تاریخ، سنت، فرهنگ، جلسات مهم و رویدادهای انجمن یهودی در آذربایجان، آگاه کند. هنگامی که به روابط اسرائیل با جمهوری آذربایجان از زمان استقلالش در ۱۹۹۱ نگاهی می‌اندازیم، آذربایجان روابط خوبی در زمینه‌های راهبردی، امنیت، دادوستد، فرهنگی و تبادلات آموزشی با اسرائیل داشته است. بعد از استقلال آذربایجان، مذاکرات دیپلماتیک بر سر تبادل سفیر بین آنها وجود داشته است، ایلازریوتوات، اولین سفیر تعیین شده اسرائیلی در آذربایجان بوده، اما سفارت‌خانه آذربایجان هنوز در اسرائیل گشوده نشده است. رییس‌جمهور آذربایجان، حیدرعلی‌اف، متعهد شد که سفارت‌خانه‌ای در اسرائیل بگشاید و رایزن سیاست خارجی خود، وفا اوغلولو را برای ملاقات مقامات اسرائیل فرستاد، اما به‌خاطر مسائل سیاسی، آذربایجان هنوز مسئولیت خود را در مورد افتتاح سفارت‌خانه در اسرائیل انجام نداده است. آذربایجان بیان کرده است که شرایط جغرافیای سیاسی پیچیده‌اش، به‌خصوص مجاورت با ایران و همچنین عضویت در سازمان‌های اسلامی، آن را از افتتاح سفارت‌خانه در اسرائیل باز می‌دارد.

به‌رغم عدم افتتاح سفارت، همکاری راهبردی آذربایجان - اسرائیل، قدم به قدم رشد می‌یابد. دولت آذربایجانی یک نماینده غیررسمی آزال (خط هوایی ملی آذربایجان)، در اسرائیل دارد. علاوه بر آزال، دفتر تازه گشوده شده کانال تلویزیونی لایدر به‌طور غیررسمی، نماینده دولت آذربایجان در اسرائیل می‌باشد. این اولین بار برای یک شبکه تلویزیونی آذربایجانی است که یک خبرنگار دائمی برای گزارش دادن به اسرائیل فرستاده و گزارش‌ها را از اسرائیل و دیگر کشورهای خاورمیانه ارسال می‌کند.

در ۲۷ آگوست ۲۰۰۷، کنگره آذربایجان در اسرائیل برای نشان دادن علاقه‌مندی‌های مردم و دولت آذربایجان برپا شد تا به‌خاطر نبود هیات دیپلماتیک آذربایجان در اسرائیل، کنگره به سازمان‌های خارج از کشور، امورات فرهنگی و سنتی رسیدگی کرد. کنگره همچنین مرکز فرهنگی آذربایجانی را در اسرائیل برپا کرد که نقش تعیین‌کننده در روابط دوجانبه بین

آذربایجان و اسرائیل بازی می‌کند. طبق گفته‌های آقای سلیمان شاپیرو، مرکز فرهنگی آذربایجانی، آذربایجانی‌ها و بومی‌های آذربایجان را که در اسرائیل زندگی می‌کنند و علاقه‌مندان به توسعه زبان، رسوم، فرهنگ و تاریخ کشور را با هم متحد می‌کند. مرکز فرهنگی، روابط ملی در اسرائیل را ترقی می‌دهد و آذربایجانی‌ها و بومیان آذربایجان را در رویدادهای مختلف اجتماعی و فرهنگی کشور وارد می‌کند. بر اساس اظهارات بختیار یعقوب اف، نائب رییس کنگره، هدف اصلی این مرکز، توسعه زبان، فرهنگ، رسوم ملی و نیز ایجاد یک کتابخانه آذربایجانی می‌باشد.

جمهوری اسلامی ایران، همسایه جنوبی آذربایجان، درباره گسترش روابط بین آذربایجان و اسرائیل از زمان استقلال آذربایجان نگران بوده است. به همین دلیل، بعد از اینکه الهام علی اف در اکتبر ۲۰۰۳ رییس‌جمهور آذربایجان شد، ایران، روابط دیپلماتیک با آذربایجان را با هدف ترغیب آذربایجان به قطع روابط با اسرائیل توسعه داد، حتی تعدادی از افسرهای رده بالای ایرانی در آگوست ۲۰۰۴ از باکو دیدن کردند و از دولت آذربایجان خواستند که از همکاری امنیتی با اسرائیل دست بکشد و پذیرش افسرهای جاسوسی و نظامی اسرائیلی را متوقف کند.

اما برای آذربایجان داشتن رابطه با اسرائیل بسیار مهم‌تر از ایران است؛ زیرا اسرائیل یکی از شرکا و حامیان راهبردی آذربایجان در جنگ ناگورنو- قره باغ با ارمنستان می‌باشد. در نتیجه مناقشه ناگورنو- قره باغ، حدود ۲۰٪ خاک آذربایجان توسط سربازان ارمنستانی اشغال شده و امروزه تحت کنترل ارمنستان است. جنگ باعث شده است تقریباً یک میلیون آذربایجانی از ارمنستان و اراضی اشغالی بگریزند. در این جنگ روسیه و ایران از ارمنستان حمایت می‌کنند. ایران، کشوری که توسط مسلمانان شیعه قانون‌گذاری شده است، دارای جمعیت اقلیت نژادی آذربایجانی ساکن در شمال غرب کشور است که در مقایسه با جمعیت هشت میلیون نفری آذربایجان، بیشتر از ۲۵ میلیون نفر می‌باشد.

ایران مشکوک بود که حمایت از آذربایجان علیه ارمنستان، دو آذربایجان تقسیم شده که توسط امپراتوری روس از قرن نوزدهم از هم جدا شده بودند را تشویق به اتحاد کند. بنابراین، ایران از ارمنستان در مقابل آذربایجان حمایت کرد. حتی در آوریل ۱۹۹۲، برای مثال، ایران گاز طبیعی و سوخت به ارمنستان عرضه کرد که به ادامه مقاومت ارمنستان کمک می‌کرد. ارمنستان

یک سپر بالقوه برای ایران در برابر پیشرفت قدرت آینده آذربایجان می‌باشد. به‌علاوه اینکه، روابط نزدیکی در زمینه تجارت، انرژی و حمل و نقل بین ایران و ارمنستان وجود دارد. در ۲۰۰۷ ایران و ارمنستان توافق‌نامه‌ای برای ساخت لوله نفتی از ایران تا شهر مرزی مغربی ارمنستان امضا کردند. آنها همچنین توافق‌نامه‌ای راجع به راه آهنی که دو کشور را با دریای سیاه مرتبط می‌سازد، منعقد نمودند؛ ۴۷۰ کیلومتر راه آهن، پنج سال طول خواهد کشید تا ساخته شود و تا کامل شدن بالغ بر ۲/۱ میلیارد دلار هزینه خواهد داشت.

اما از سوی دیگر، در پاسخ به اشغال سرزمین‌های آذربایجان توسط ارمنیان، ترکیه مرزهای خود را در آوریل ۱۹۹۳ به روی ارمنستان بست. در طول جنگ، اسرائیل، متحد راهبردی ترکیه، از تمامیت ارضی آذربایجان حمایت می‌کرد. براساس نوشته‌های هفته‌نامه عربی‌زبان لندن/الوسط، در طول جنگ ناگورنو-قره باغ، اسرائیل و ترکیه موشک‌های استینگر آذربایجان را تامین می‌کردند، حتی بسیاری از آذربایجانی‌ها ابراز امیدواری کردند که دوستی با اسرائیل ممکن است به حل مناقشه ناگورنو-قره باغ کمک کند و اتحاد آذربایجان با غرب را گسترش دهد.

طبق اظهارات انستیتو واشنگتن، اسرائیل همچنین آموزش‌هایی برای سرویس‌های امنیت و جاسوسی آذربایجانی تدارک می‌بیند، امنیت رییس‌جمهور آذربایجان در طول سفرهای خارجی را تامین می‌کند و همچنین ممکن است ایستگاه‌های شنود الکترونیکی در امتداد دریای خزر و مرز ایران نصب کرده باشد. با سفر غیررسمی نخست‌وزیر اسرائیل، بنیامین ناتانیاهو، به باکو در ۱۹۹۷، روابط بین دو بازیگر منطقه‌ای وارد فاز جدیدی شد. از آن زمان اسرائیل روابط نزدیک را با آذربایجان برای نوین کردن نیروهای مسلح آذربایجان گسترش داده است. ارتش اسرائیل تامین‌کننده عمده تسلیحات هوایی، توپخانه‌ای، ضدتانک و ضدپیاده نظام میدان جنگ برای آذربایجان بوده است.

به گزارش خبرگزاری وارفز، وزارت دفاع اسرائیل و دولت آذربایجان یک معامله اسلحه به ارزش صدها میلیون دلار امضا کردند. طبق توافق‌نامه، تعدادی از شرکت‌های اسرائیلی در معامله شرکت داشتند؛ شرکت «سولتم» خمپاره‌اندازها و مهمات، شرکت «صنایع نظامی اسرائیل» راکت توپخانه و شرکت «تادرین» تجهیزات رادیویی به آذربایجان بفروشد.

در مجموع، ایران و ارمنستان می‌بینند که همکاری بین آذربایجان و اسرائیل تهدید بزرگی برای روابط ایران-ارمنستان می‌باشد و همچنین آذربایجان را به‌عنوان قسمتی از یک محور ژئواستراتژیک می‌بینند که شامل ترکیه، (دشمن تاریخی ارمنستان)، اسرائیل و گرجستان می‌شود. در نتیجه، آنها (ایران و ارمنستان) می‌خواهند این محور را برهم بزنند.

جنبه دیگر روابط گرم بین اسرائیل و آذربایجان، گسترش همکاری‌های راهبردی هر دو بازیگر با ترکیه و ایالات متحده می‌باشد. با این همکاری، آذربایجان و ترکیه تلاش می‌کنند حمایت گروه (لابی) اسرائیل - آمریکا را برای جلوگیری از تلاش گروه (لابی) کوچک اما پر قدرت ارمنستان - آمریکا برای اثرگذاری بر سیاست خارجی ایالات متحده نسبت به این کشورها به‌دست آورند.

اسرائیل همچنین با آذربایجان برای ممانعت از اجرای متمم قانون ۹۰۷ کنگره ایالات متحده که در طول مناقشه ارمنستان-آذربایجان بر سر ناگورنو-قره‌باغ تصویب شده است، همکاری می‌نماید. ماده ۹۰۷ یک متمم قانون برای حمایت از آزادی است که توسط ایالات متحده در ۲۴ اکتبر ۱۹۹۲ برای تهیه کمک‌های مالی، فنی و سایر کمک‌ها به جمهوری‌های شوروی سابق به منظور حمایت از آزادی و باز کردن بازارها در کشورهای تازه‌استقلال یافته تصویب شد، اما تحت فشار لابی ارمنستان در ایالات متحده، ماده ۹۰۷ رایه کمک‌های ایالات متحده به «دولت آذربایجان را تا زمانی که دولت آذربایجان اقدامات قابل اثبات برای متوقف کردن همه محاصره‌ها و استفاده نیروها برای تهاجم علیه ارمنستان و ناگورنو - قره انجام دهد» ممنوع کرده است.

بعد از حمله‌های تروریستی ۱۱ سپتامبر، آذربایجان با آمریکا به‌عنوان یک هم‌پیمان، علیه تروریست جهانی همراه شد. پس از آن واقعه، زمینه جدیدی از همکاری‌های امنیتی با ایالات متحده پدیدار شد. آذربایجان یک راه هوایی برای فعالیت‌های نظامی آمریکا در افغانستان و عراق فراهم کرد و به نیروهای ائتلاف به رهبری ایالات متحده در کوزوو و عراق پیوست. این وقایع همچنین روابط آذربایجان-اسرائیل را از نظر راهبردی بهبود بخشید؛ زیرا اسرائیل یکی از شرکای اصلی آمریکا در خاورمیانه می‌باشد.

با بازگشت روابط اقتصادی بین این بازیگران منطقه، انجمن دوستی آذربایجان-اسرائیل، که در سال ۱۹۹۰ تشکیل شد، رابطه دیپلماتیک و اقتصادی دوجانبه بین آذربایجان و اسرائیل را

ارتقاء داد. پس از ایجاد روابط، همکاریهای اقتصادی بین اسرائیل و آذربایجان به صورت چشمگیری رشد یافت. آذربایجان با اقدام به خصوصی سازی صنایع، ایجاد بازار آزاد و اقتصاد لیبرال، نظر شرکت های اسرائیلی را به بازارهای خود جلب کرد و شرکت های بسیاری در بخش خدمات سرمایه گذاری نمودند. باکسل که به عنوان یک سرمایه گذاری مشترک بین وزارت ارتباطات آذربایجان و شرکت جی ای آی بی اسرائیل در اوایل ۹۹۴ به عنوان اولین عامل تلفن همراه در کشور بود، می تواند نمونه خوبی باشد. به گفته رییس انجمن کسب و کار آذربایجان- اسرائیل، بسیاری از شرکت های اسرائیلی در بخش انرژی آذربایجان نیز فعالیت می کنند. به عنوان مثال، یک تولیدکننده اسرائیلی فناوری پیشرفته در صنعت انرژی، عمدتاً میدان نفتی و گازی، شرکت مد کام سیستم ال. تی. دی، یک دفتر در سال ۲۰۰۰ در آذربایجان باز کرد. طبق تحلیل های آماری ملل متحد، صادرات آذربایجان بین سال های ۱۹۹۷ و ۲۰۰۴ از دو میلیون دلار آمریکا به ۳۲۳ میلیون دلار آمریکا افزایش پیدا کرده است.

در پنجم ژوئن ۲۰۰۵، چهاردهمین «نمایشگاه نفت و گاز خزر» در باکو گشایش یافت. آرتور لنک، سفیر سابق اسرائیل در آذربایجان در ۲۰۰۵، در سخنرانی خود در طول نمایشگاه درباره تجارت پیوسته بین آذربایجان و اسرائیل در بخش انرژی اظهار کرد که اسرائیل و آذربایجان روابط سیاسی و اقتصادی نزدیکی با هم دارند. آقای سفیر در زمان مصاحبه اش با ژانسه خبری آذربایجانی / پی. ای. گفت: «مساله اصلی این است که اسرائیل نفت آذربایجان را از طریق لوله باکو- تفلیس- جیهان می خرد و روابط دو طرف در حال مستحکم شدن است و وزارت خانه های ما دیدارهای متقابل انجام می دهند. وزیر توسعه اقتصادی آذربایجان، حیدر بابا اف، در فوریه از اسرائیل دیدار کرد، رییس کمیته دولتی برای آذربایجانی های مقیم خارج، ناظم ابراهیم اف در آوریل و وزیر راه و ترابری زیاممدوف دو هفته قبل از اسرائیل دیدن کردند. مقام عالی رتبه وزارت امور خارجه اسرائیل، یوسف گال، نیز اخیراً از آذربایجان دیدن کرده است. معاون نخست وزیر و وزیر برنامه ریزی راهبردی، اویجور لیبرمن، و وزیر راه و ترابری در نیمه دوم امسال از آذربایجان دیدن کردند.» سفیر اسرائیل عنوان کرد که فکر می کنم روابط بین آذربایجان و اسرائیل طبیعت راهبردی دارد و مواضع دو طرف در بسیاری از مسائل راهبردی یکسان است. همچنین،

همکاری‌های پنهان روبه‌رشدی در بخش انرژی بین آذربایجان و اسرائیل وجود دارد، اسرائیل دومین واردکننده نفت آذربایجان بعد از ایتالیا می‌باشد. گردش مالی سالانه بین دو بازیگر منطقه که عمدتاً از نفت می‌باشد، حدود ۱/۳ میلیارد دلار است.

امنیت انرژی به خاطر منابع انرژی و پتروشیمی گسترده، آذربایجان و موقعیت جغرافیایی‌اش بخش مهمی از رابطه دوجانبه می‌باشد. آذربایجان گذرگاه شرق - غرب دریای خزر و رابط مهم به منابع طبیعی آسیای مرکزی است. نخست‌وزیر وقت اسرائیل، بنیامین نتانیاهو، در طول مدت دیدارش از آذربایجان حتی قبل از آغاز پروژه بی.تی.سی در ۱۹۹۷ علاقه‌مندی اسرائیل را به واردات نفت آذربایجان از طریق این خط لوله اظهار داشته بود. در حال حاضر، اسرائیل تقریباً به‌طور کامل نیاز نفتی خود را وارد می‌کند و تقریباً یک‌ششم نفت خام مورد نیازش از آذربایجان تامین می‌شود.

همان‌طور که در بالا اشاره شد، انرژی بخش عمده رابطه بین آذربایجان و اسرائیل است و ساخت خط لوله بی.تی.سی نقطه عطف این همکاری بود. مراسم افتتاحیه خط لوله نفت بی.تی.سی در بندر مدیترانه‌ای ترکیه در شش جولای ۲۰۰۶ برگزار شد توجه وزیر زیرساخت‌های ملی اسرائیل، بنیامین بن الیزر، اهمیت این خط لوله را برای سیاست انرژی اسرائیل نسبت به آذربایجان نشان می‌دهد. مقام بلندپایه اسرائیلی یکی از نمایندگان ۳۶ کشور حاضر در مراسم افتتاحیه بود. علاوه بر این، اسرائیل درباره ساخت خطوط لوله توسعه‌یافته بی.تی.سی، در بندر دریای سرخ در الیت به‌منظور انتقال نفت آذربایجان و آسیای مرکزی به بازارهای هند، ژاپن و کره جنوبی از طریق خطوط لوله اسرائیل علاقه‌مند می‌باشد.

بنیامین بن الیزر در مدت بازدیدش از آذربایجان به منظور شرکت در نمایشگاه سالیانه نفت و گاز خزر، بیان کرد که اسرائیل علاقه‌مند به صادرات نفت آذربایجان می‌باشد. او گفت «ما و طرف آذربایجانی علاقه‌مند به انتقال نفت آذربایجان از جبهان از طریق خط لوله اشکلن - الیت به سمت دریای سرخ و از آنجا به بازارهای بزرگ مانند هند و چین هستیم. این خط لوله کوتاه‌ترین و ارزان‌ترین راه از دریای مدیترانه تا دریای سیاه می‌باشد.» طی سال گذشته، بحث بررسی امکان‌سنجی راه خط لوله با امکان حمل نفت و گاز طبیعی از ترکیه به اسرائیل آغاز شده است. انجام چنین طرحی، موقعیت نفت خام آذربایجان را به لبه اقیانوس هند گسترش می‌دهد.

سفیر وقت اسرائیل، آرتور لنک در یک مصاحبه با آژانس خبری آذربایجانی *ای. پی. ای* در ۲۹ آوریل ۲۰۰۹ خاطرنشان کرد که «اسرائیل دومین شریک آذربایجان در زمینه تجارت می‌باشد، اسرائیل نفت آذربایجان را می‌خرد و این اهمیت زیادی برای ما دارد. طبق نتایج ۲۰۰۸، گردش کالا میان طرفین بالغ بر ۱۸۰ میلیون دلار است، اما ما نمی‌خواهیم به این میزان راضی شویم. ما مشتاق به داشتن تجارت بیشتریم.» جناب سفیر همچنین تاکید کرد که ما تلاش می‌کنیم گردش مالی آذربایجان و اسرائیل را که در ژانویه و مارس ۲۰۰۹ به ۱۸۰ میلیون دلار رسید، افزایش دهیم.

۵۵

مقامات اسرائیل همچنین بعد از اینکه مصر تصمیم گرفت قیمت گاز صادراتی را افزایش دهد، به خرید گاز آذربایجان علاقه نشان دادند. زیر فشار گروه‌های مخالف، مقامات مصری اظهار داشتند که همه معاملات گاز طبیعی باید تجدید نظر شوند که شامل معامله با اسرائیل نیز می‌شود. در پی این اتفاق، مقامات اسرائیلی تلاش کردند منبع گاز جایگزین پیدا کنند. وزیر زیرساخت‌های اسرائیل در مصاحبه‌ای با آژانس خبری آذربایجانی *ترنل* بیان کرد: اسرائیل در حال گفت‌وگو با باکو بر روی توافق‌نامه‌ای بالقوه است که می‌تواند در صادرات گاز آذربایجان ۴۰ میلیون دلار ارزش داشته باشد.

اسرائیل در حال بررسی امکان واردات نفت و گاز از منطقه دریای خزر است. از آنجا که اسرائیل با کشورهای دارای نفت همسایه است اما شانس برای دریافت آن ندارد، مشارکت با آذربایجان برای این بازیگر منطقه مهم است. بعد از اکتشاف منابع گسترده گاز در میدان شاه و همچنین میدان آذربایجان، جمهوری آذربایجان به استخراج حجم نه میلیارد مترمکعب به پتانسیل رسیدن به ۲۴ میلیارد مترمکعب در سال رسید. اسرائیل قصد دارد قسمتی از ۱/۷ میلیارد مترمکعب گاز وارداتیش را از آذربایجان بخرد. وزیر اسرائیلی، بن الیزر پیشنهاد داد علاوه بر خط لوله بی. تی. سی، به منظور انتقال گاز آذربایجان، خط لوله گاز باکو - تغلیس - ارزروم تا جیهان ادامه یابد و گفت: «اسرائیل علاقه‌مند است گاز را تا جایی که آذربایجان می‌تواند ارائه دهد، بخرد. من این موضوع را با نخست‌وزیر ترکیه مطرح کردم و ما مذاکرات در این مورد را ادامه خواهیم داد.» از سوی دیگر، سرمایه‌گذاران اسرائیل نه فقط به بخش انرژی تمایل دارند، بلکه به

کشاورزی، بزرگ‌ترین کارفرمایی آذربایجان و دومین بخش بزرگ بعد از نفت نیز علاقه‌مند هستند. اسرائیل قصد دارد توانایی‌های فنی در برخی زمینه‌های توسعه‌یافته مانند پزشکی، کشاورزی و آبیاری را به آذربایجان منتقل کند. در ۲۱ فوریه ۲۰۰۶ قراردادی تجاری - کشاورزی بین آذربایجان و اسرائیل در قبه، شهری شمالی که یهودیان در آن زندگی می‌کنند، منعقد شد. بازرگانان از شمال آذربایجان و اسرائیل گردهم آمدند تا در مورد فناوری‌های کاربردی در فرآیند بسته‌بندی محصولات کشاورزی، سیستم‌های آبیاری قطره‌ای، پرورش ماهی و طرح‌های کشاورزی بحث کنند. شرکت‌های اسرائیلی نتافیم، تاهال، آرل، فابرن گاردن و غیره در انجمن شرکت کردند. سفیر پیشین اسرائیل، آرتور لنک، و اعضای مجلس آذربایجان نیز در انجمن شرکت داشتند. با همکاری وزارت خارجه اسرائیل، یواس آید یک دوره با عنوان «سیستم‌های آبیاری برای تولید محصولات ویژه» را تامین مالی کرد. برای اولین بار است که ۲۳ بازرگان آذربایجانی در این نوع سازمان شرکت می‌کنند. آموزش هر دو اجزای نظری و عملی را ترکیب کرده که شامل بازدید از مزارع و گلخانه‌هایی است که پیشرفت قابل توجهی را در کشاورزی اسرائیل و پتانسیل موجود برای مناطق روستایی آذربایجان را نشان می‌دهد، این دوره‌ها برای شرکت‌کنندگان آذربایجانی برای یادگیری فناوری‌های کشاورزی اسرائیل بسیار مفید می‌باشند.

سفر رییس‌جمهور اسرائیل، شیمون پرز، به آذربایجان در ۲۹ ژوئن ۲۰۰۹ یک عامل راهبردی مهم برای گسترش و استحکام همکاری در زمینه‌های امنیت، سیاست و اقتصاد بین آنها بوده است. عامل اصلی سفر مساله نفت بوده؛ زیرا اسرائیل به واردات بیشتر از آذربایجان و کشورهای آسیای مرکزی علاقه‌مند است. همان‌طور که قبلاً اشاره شد، اسرائیل تقریباً ۲۵٪ مصرف نفت مورد نیاز خود را از آذربایجان می‌گیرد و می‌خواهد این سهم افزایش یابد. اما در طول ملاقاتش توافق‌نامه‌های زیادی در زمینه فرهنگ، آموزش، علم، کشاورزی و همکاری مخابراتی بین دولت آذربایجان و اسرائیل امضا گردید.

آذربایجان که با همسایه خود؛ ارمنستان، جنگ دارد، بعد از تعدادی معامله چند میلیون دلاری اسلحه، علاقه‌مند به خرید بیشتر سلاح‌های اسرائیلی می‌باشد، از این رو به نظر می‌آید که همکاری ارتش اسرائیل - آذربایجان در آینده نزدیک افزایش می‌یابد. به نقل از آژانس خبری

اوراسیا چند توافق نامه با شرکت های دفاعی اسرائیلی که رییس جمهور پرز را در طول دیدارش در باکو همراهی می کردند، تصویب شد. دلتا سیستم اسرائیلی که یک شرکت الکترونیکی دفاعی است، به آذربایجان در تولید یک سیستم ماهواره ای تک سار که می تواند تصاویر با کیفیت بالا در هر شرایط آب و هوایی را بگیرد، کمک می کند. همچنین هر دو بازیگر قصد دارند برای ساخت یک کارخانه در آذربایجان برای «ساختن وسایل بدون سرنشین شناسایی و نظامی» به توافق برسند. رییس جمهور پرز در طول ملاقاتش با رهبران یهودیان آذربایجان، در مصاحبه ای با آژانس خبری پرس ترند بیان کرد که اسرائیل از تمامیت ارضی آذربایجان حمایت می کند و اشاره کرد: اسرائیل و آذربایجان باید ارتششان را قوی نگه دارند؛ زیرا هر دو تحت تهدید یکسان هستیم و در عین حال، افتخار می کنم که اسرائیل و آذربایجان به دنبال صلح هستند.

به نظر می رسد که این اشاره آشکار به مناقشه ناگورنو - قره باغ است که آرامنه همچنان به اشغال خاک درون مرزهای آذربایجان ادامه می دهند. پرز اذعان کرد: «من می دانم که آذربایجان مشکلاتی دارد. اساساً مشکلات از همسایگان شما منشعب می شوند. چون در سیاست شما نمی توانید همسایه تان را انتخاب کنید همان طور که در خانواده نمی توانید والدینتان را انتخاب کنید، این حقیقت زندگی است. اسرائیل به دنبال تمامیت ارضی آذربایجان است، ما فکر نمی کنیم که یک کشور بتواند بیاید و ضمیمه سرزمین دیگر گردد.

ملاقات های رسمی شیمون پرز، رییس جمهور اسرائیل، از نظر اهمیت به طور فزاینده ای، دوره استقلال آذربایجان در سیاست خارجه اش و افزایش اهمیت ژئواستراتژیکش در منطقه را برای کشورهای پیشرو جهان نشان می دهد.

نتیجه گیری

در پایان، آینده روابط بین آذربایجان و اسرائیل، کاملاً نامشخص است؛ زیرا همان طور که اشاره شد، آذربایجان عضو سازمان همکاری های اسلامی است که در ۱۹۶۹ در پاسخ به شکست ائتلاف عرب در جنگ ۱۹۶۷ پایه ریزی شد (جنگ شش روزه). یکی از اهداف اصلی این سازمان اسلامی، بازپس گیری سرزمین مقدس بود که توسط اسرائیل بعد از به دست آوردن استقلالش در

۱۹۴۷ با طرح جداسازی سازمان ملل متحد اشغال شده است (قطعنامه مجمع عمومی سازمان ملل متحد (۱۸۱).

امروز، جهان عرب با توجه به قطعنامه‌های ۲۴۲ و ۳۳۹ سازمان ملل متحد، خواستار عقب‌نشینی اسرائیل از اماکن مقدس می‌باشد (با توجه به این قطعنامه‌ها اسرائیل باید تا مرزهای سال ۱۹۴۷ عقب‌نشینی کند). آذربایجان از این طرح (بازگشت اسرائیل به مرزهای ۱۹۴۷) در طرفداری از جهان عرب حمایت می‌کند. حتی در جنگ اخیر اسرائیل-لبنان، آذربایجان یکی از هشت کشور سازمان کنفرانس اسلامی بود که یک اولتیماتوم به اسرائیل فرستاد تا اقدامات قاهرانه در لبنان را متوقف کند، همچنین با ارسال نیروهای حافظ صلح در مرز لبنان موافق است. حتی با وجود همکاری اقتصادی و سیاسی خوب بین آذربایجان و اسرائیل، آذربایجان در سال ۲۰۰۸ در جنگ فلسطین - اسرائیل از فلسطینیان حمایت کرد. در آذربایجان تظاهرات بزرگی از طرف جناح مخالف اقدامات اسرائیل در غزه برگزار شد و دولت آذربایجان تصمیم گرفت یک هیات رسمی به مجمع پارلمانی سازمان کنفرانس اسلامی که به بررسی بحران در نوار غزه اختصاص داشت، ارسال کند. در بحران غزه مقامات آذربایجانی یک موقعیت بی‌طرف اتخاذ کردند؛ زیرا نمی‌خواستند رابطه دوستی خود را با اسرائیل یا با کشورهای مسلمان به خطر بیندازند.

توسعه فعالیت دیپلماتیک آذربایجان با اسرائیل، ایران را علیه آذربایجان در یک دوره‌ای از تشدید روابط ایران - آمریکا - اسرائیل، تحریک خواهد کرد. این یک تهدید بزرگ برای امنیت آذربایجان است؛ زیرا ایران بارها اظهار کرده است که اگر ایالات متحده جنگ علیه ما اعلام کند، اولین هدف مورد حمله، هم‌پیمانان آمریکا در خاورمیانه خواهند بود. امروز تنش بین ایران و آمریکا بسیار بالاست و اسرائیل یکی از حامیان بزرگ آمریکا در این مساله و اولین هدف ایران است. گسترش روابط دیپلماتیک کامل با اسرائیل می‌تواند به روابط با یکی از همسایگان مهم آذربایجان آسیب بزند. حتی بازدید اخیر رییس‌جمهور اسرائیل از آذربایجان انتقادهایی را از طرف دولت ایران در پی داشت و سفیرش را از باکو فراخواند و سعی کرد تا به دولت آذربایجان فشار بیاورد تا سفر رییس‌جمهور اسرائیل را به آذربایجان منحل کند. بنابراین، سیاست متعادل می‌تواند در این دوره از زمان، دیپلماسی خوبی برای ادامه دادن باشد. با وجود همه مسایل مطرح شده،

آذربایجان روابط اقتصادی و فرهنگی خوبی با اسرائیل دارد. آذربایجان یک کشور مصالحه‌جو می‌باشد و آماده است روابط خوبی با هر کشوری برقرار کند؛ اما تا وقتی که این روابط به امنیت، منافع ملی و حیثیت بین‌المللی آن آسیبی نرساند. وزیر امور خارجه، المارممدیارف، در یک مصاحبه با *جروسالم پست* بیان داشت: «برقراری روابط دیپلماتیک کامل با اسرائیل حتما اتفاق خواهد افتاد.»

جمهوری آذربایجان به‌رغم اینکه نمایندگی دیپلماتیک در اسرائیل ندارد، همه قدرت‌های منطقه‌ای از شراکت راهبردی بین اسرائیل و آذربایجان آگاه هستند. به همین خاطر، پیشنهاد من (نویسنده) این است که نه تنها تلاش‌های سیاسی خارجی معمول باید هماهنگ شود، بلکه روابط اقتصادی بین آذربایجان و اسرائیل باید مستحکم‌تر شود.

منابع:

1. Abbasov, Shahin(2009), "Azerbaijan Mum about Israeli Spy Plane, Satellite Project", *Eurasianet.org*, 17 August 2009; (<http://www.eurasianet.org/departments/insight/articles/eav081709a.shtml>).
2. Adeebfar, Tamine(2006), "Azerbaijan's Geopolitical Challenge: Improving Relations With Iran", *Middle East Economic Survey*, Vol. 49, No. 49. 04 December.
3. Aghayeva Arzu(2005), "The Biggest Synagoge of Baku, Azerbaijan", 25 February 2005; <http://www.skyscrapercity.com/archive/index.php/t-184541.html>).
4. Akiner, Shirin(2004), *The Caspian: Politics, Energy and Security*, Oxford, Routledge Curzon, pp. 90-91.
5. "An Agreement on Cooperation between the Governments of Azerbaijan and Israel in the Fields of ICT Has Been Signed", *The Azeri Times*, 03 July 2009; <http://www.theazeritimes.com/site/news/2141>
6. Aras, Bulent(1998), "Post-Cold War Realities: Israel's Strategy in Azerbaijan and Central Asia", *Middle East Policy*, Vol. 5, No. 4.
7. "Azerbaijan - Israel To Buy Azeri Light and Provide Passage To Eastern Markets", *AllBusiness*, 17 July 2006; <http://www.allbusiness.com/sector-21-mining/oil-gas-extraction-crude/1185757-1.html>.
8. "Azerbaijan Imports Irrigations Innovations from Israel", *The Israeli Export & International Cooperation Institute*, 26 May 2007; http://www.export.gov.il/Eng/_Articles/Article.asp?ArticleID=6108&CategoryID=646.
9. "Azerbaijan is a Special Country I Know I Can Trust In", *TrendNews*, 25 June 2009, <http://en.trend.az/news/politics/foreign/1493806.html>.
10. "Azerbaijan: Israeli Companies Demonstrate Advanced Agricultural Technologies", *The Israeli Export & International Cooperation Institute*, 1 March 2006; http://www.export.gov.il/Eng/_Articles/Article.asp?CategoryID=399&ArticleID=3059.
11. "Azerbaijan: The Status of Armenians, Russians, Jews and Other Minorities", *INS Resource Information Center*, 1993; <http://www.uscis.gov/files/natedocuments/azerba93.pdf>.
12. Azerbaijan", *The Electronic Jewish Encyclopedia* , Vol. 1, No. 2, 01 September

- 2004, <http://www.eleven.co.il/?mode=article&id=10098>.
13. "Azerbaijani Cultural Centre to Be Established in Israel", *Embassy of Azerbaijan Washington, D.C.*, 19 November 2007; <http://azembassy.us/new/news.php?id>
14. Babayeva, J.(2009), "Over 13,000 People Join Campaign on Collecting Signatures Against Opening of Turkey-Armenia Border", *Topix*.
15. "Baku", *The Electronic Jewish Encyclopedia*, Vol. 1, No. 2, 15 April 2005; <http://www.eleven.co.il/?mode=article&id=10381>.
16. Bourtman, Ilya (2006), "Israel and Azerbaijan's Furtive Embrace", *Middle East Quarterly*, Vol. 13, No. 3.
17. Cagaptay, Soner & Murinson, Alexandr(2005), "Good Relation between Azerbaijan and Israel: A Model for Other Muslim States in Eurasia?", *The Washington Institute for Near East Policy*, 30 March 2005; <http://www.washingtoninstitute.org/templateC05.php?CID=2287>.
18. Chossudovsky, Michel(2006), "The War on Lebanon and the Battle for Oil", *Global Research*, 26 July 2006; <http://www.globalresearch.ca/index.php?context=va&aid=2824>.
19. Cornell, Svante E.(2000), *Small Nations and Great Powers: A Study of Ethnopolitical Conflict in the Caucasus*, Surrey: Routledge Curzon.
20. Dann, Moshe(2009), "Lords of the Land: The War over Israel's Settlements in the Occupied Territories, 1967-2007", *Middle East Quarterly*, Book Review, Vol.16, No. 2.
30. Dekmejian, R. Hrair & H. Simonian(2003), Hovann, *Troubled Waters the Geopolitics of the Caspian Region*, London, I.B.Tauris & Co Ltd.
31. Doyle, Clare(2002), "Genocide Debate Complicates Search for Karabakh Peace", *Euroasianet.org*, 03 June 2002; <http://www.eurasianet.org/departments/insight/articles/eav030602a.shtml>
32. Final Report: Monitoring of Russia and Ukraine (priority1) and Armenia, Azerbaijan, Belarus, Georgia, Kazakhstan and Moldova (priority 2): Telecommunications and the Information Society", *Political Inelegance & Internews*, December, 2006; http://ec.europa.eu/information_society/activities/internationalrel/docs/pi_study_rus_ukr_arm_azerb_bel_geor_kaz_mold/cover_page.pdf
33. Gut, Arye(2008), "Diaspora Plays Key Role In Promoting Azerbaijan-Israel

- Relations”, *Azerbaijan in the World ADA Biweekly Newsletter*, Vol. 1, No. 9, 01 June 2008; <http://www.ada.edu.az/buyweekly2/issues/149/20090327123606911.html>
34. Gut, Arye(2009), “Why Azerbaijan’s Relations with Israel Are So Close?”, *Azerbaijan in the World ADA Biweekly Newsletter*, Vol. 2, No. 8, 15 April 2009; <http://ada.edu.az/biweekly/issues/vol2no8/20090422020043096.html>
35. Hirsch, Jorge(2005), “Israel, Iran, and the US: Nuclear War, Here We Come”, *Antiwar.com*, 17 October 2005; <http://www.antiwar.com/orig/hirsch.php?articleid=7649>
36. Ibrahimov, Mahir & Kurbanov, Erjan(1994), “Policy Brief: Getting it Wrong in the Caucasus”, *Middle East Quarterly*, Vol. 1, No. 4.
37. Ikhilov, Semyon; Cennadiy, Zelmanovich(2003), “Address of Jewish Diaspora of Azerbaijan”, *OSCE*, 19 June 2003; <http://www.osce.org/documents/sg/2003/en.pdf>
38. Iran Bullies Israel’s Strategic Friends - with Eye on Washington”-Special Report, *DEBKAFfile*, 22 August 2004; (<http://www2.debka.com/article.php?aid=893>).
39. “Iran, Armenia Insist on Energy and Trade Ties”, *Tehran Times*, 14 April 2009; http://www.tehrantimes.com/index_View.asp?code=192190.
40. Ismailzade, Fariz(2006), “Azerbaijanis Take Sides in Israeli-Lebanese War”, *Eurasia Daily Monitor*, Vol. 3, No. 157, 14 August 2006; [http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews\[tt_news\]=31974](http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews[tt_news]=31974)
41. Ismailzade, Fariz(2009), “Azerbaijan’s Independent Foreign Policy Strengthened by Recent High Profile Meetings”, *Eurasia Daily Monitor*, Vol. 6, No. 162, 21 August 2009; http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews%Btt_news%5D=35450
42. Ismailzade, Fariz(2006), “Israel Show Interest in Azerbaijani Energy and Trade Projects”, *Eurasia Daily Monitor*, 09 June 2006; [http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews\[tt_news\]=31770](http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews[tt_news]=31770)
43. Ismailzade, Fariz(2006), “New Tensions Complicate Relations Between Baku and Tehran”, *Eurasia Daily Monitor*, Vol. 3, No. 62, 30 March 2006; (http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews%5Btt_news%5D
44. “Israel and Azerbaijan”, *Azerbaijan in the World ADA Biweekly Newsletter*, 1 May 2008; <http://www.ada.edu.az/biweekly/issues/147/20090328035810742.html>
45. Israeli Ambassador, “Azerbaijan and Israel have Strategic Relations”, APA 27,

June 2007; <http://en.apa.az/news.php?id=29490>

46. "Israel and Azerbaijan: Baku's Balancing Act", CRLA, 02 February 2009; http://cria-online.org/CU_-_file_-_article_-_sid_-_21.html

47. Israeli Foreign Minister, "The Issue why the Azerbaijani Embassy does not Open in Israel should be Addressed to the Azerbaijani Government", Today.AZ, 10 November 2008.

48. "Israel's President Peres Meets with Azerbaijan Jewish Leaders", *ChabadLubavitch*, 29 June 2009; <http://lubavitch.com/news/article/2026534/Israels-President-Peres-Meets-With-Azerbaijan-Jewish-Leaders.html>

49. "Jewish Community of Azerbaijan Launches Website", *The Federation of Jewish Communities of the CIS*, 15 November 2004; <http://www.fjc.ru/news/newsArticle.asp?AID=221938>

50. Katz, Yaakov(2006), "A Lesson in Coexistence", *The Federation of Jewish Communities of the CIS*, 9 March 2006; <http://www.fjc.ru/news/newsArticle.asp?AID=366948>

51. Kogan, Alex(2007), "Azerbaijan: Israel's Problematic Energy Provider", *The Jerusalem Post*, 07 November 2007; <http://www.jpost.com/servlet/Satellite?cid=11923&pagename=JPost%2FJPArticle%2FShowFull>

52. Krichevsky, Lev(2006), "In Meeting with Jews, Azeri Leader Hints at Stronger Relations with Israel", *NCSJ-National Conference on Soviet Jewry*, February 2006; <http://www.ncsj.org/AuxPages/021306Azerbaijan.shtml>

53. "Leader of Mountain Jews: Jews Have Never Been Oppressed in Azerbaijan", *Regnum News Agency*, 25 January 2006, <http://www.regnum.ru/english/577879.html>

54. Leila Krieger, Hilary, "Azerbaijan to Open Trade Office in Israel", *Jerusalem Post*, 17 May 2006; <http://www.jpost.com/servlet/Satellite?pagename=JPost%2FJPArticle%2FShowFull&cid=1145961357051>

55. "Lider TV Sets Up Permanent Bureau in Israel", *Israil Xəbərləri*, January 2007; <http://baku.mfa.gov.il/mfm/Data/108345.pdf>

56. Mann, Michael(2005), *The Dark Side of Democracy Explaining Ethnic Cleansing*, New York, Cambridge University Press.

57. Melman, Yossi(2008), "Israel and Azerbaijan Close Multi-Million Dollar Arms Deal", *Haaretz*.

58. Morrow, Adam & Al-Omrani, Khaled Moussa(2009), "Egypt: Opposition Slams Gas Sale to Israel", IPS, 29 February 2009; <http://ipsnews.net/news.asp?idnews=414>
59. Murinson, Alexander(2008), "Azerbaijan-Turkey-Israel Relations: The Energy Factor", MERIA, Vol. 12, No. 3.
60. Murinson, Alexander(2008), "Azerbaijani-Jewish Relations: Realpolitik Embedded inHistory", CA&CC Press, Vol. 2, Issue. 2.
61. Nachmani, Amikam(1998), "The Remarkable Turkish-Israeli Tie", *Middle EastQuarterly*, Vol. 5, No. 2.
62. Piskur, Michael(2006), "The BTC Pipeline and The Increasing Importance of Energy Supply Routes", http://www.pinr.com/report.php?ac=view_report&report_id=537&language_id=1
63. Ratzlav-Katz, Nissan(2008), "Israel Looks at Azerbaijan Option as Egypt 'Reviews' GasExports", EJE, http://eurojewcong.org/ejc/news.php?id_article=2067
64. "Railway to Link Iran, Armenia to Black Sea", *Press TV*, 04 April2009; <http://www.presstv.ir/detail.aspx?id=90405&sectionid=351020102>
65. Saffron, Inga(1998), "The Mountain Jews of Guba", *Journal of Azerbaijan International*, Vol. 6. No. 2.
66. Sapozhnikov, Michael, "Baku, Azerbaijan, Jews and The Klionskys"; http://www.klionsky.org/migration_albums/baku/baku.pdf
67. Sloame, Joanna(2006), "The Virtual Jewish History Tour Azerbaijan", *Jewish Virtual Library*.
68. Sultanova, Lachin(2009), "Israel is Azerbaijan's second big partner in business field", APA; <http://en.apa.az/news.php?id=101380>
69. Valiyev, Ali(2009), "Brothers, Neighbors, Rivals", *TOL*, <http://www.tol.cz/look/TOL/article.tpl?IdLanguage=1&IdPublication=4&NrIssue=313&NrSection=4&NrArticle=20457>